شیعرییەت وپەیوەندییا وێ ب هونەرێن رونبێژییێڤە د هوزانێن (محسن قوچانی) دا

د. ابو عبید عبدالله زیاب
پروفیسورێ هاریکار
پشکا زمانێ کوردی، کولیژا زمان، زانکویا نەوروز
هەرێما کوردستانێ، عێراق

بفرین رشید حسین
ماموستا یا هاریکار
پشکا زمانێ کوردی، کولیژا زمانان، زانکویا دهوك
هەرێما کوردستانێ، عێراق

کورتی

ئەڤ ڤەکولینە دیارکرنا ئەوان سیماو تایبەتمەندییانە یێن کو هوزان بخوڤەدگریت و دبنە ئەگەرێ جوداکرنا ئەوی زمانێ هوزان پێ دهێتە ڤێسین و دبیتە هوکارەك بۆ جوداکرنا زمانێ هوزانێ ژ زمانێ ئاسایی، ژبەرکو هەر ئەڤ تایبەتمەندیەنە شیعرییەتێ ددەنە هوزانێ، کو ئەڤ چەندەژی ل دویڤ شارەزایی وشیانێت هوزاڤانی دمینیت د بکارئینانا ئەوان دیاردێن گوهورینێ دزمانێ هوزانێدا دکەن و شیعرییەتا زمانی بەرجەستە دکەن، ژبەرکو هەر هوزاڤانەکێ شێوازێ خوێ تایبەت هەیە د بکارئینانا زمانیدا و ئەڤ شێوازە ئەوە یێ زمانێ هوزاڤانی جودا دکەت ژ زمانێ هوزاڤانێن دیتر. (قوچان) ب ئێك ژوان هوزاڤانێن نویخازێن خودان شیان د هێتە هژمارتن کو دەست رەنگینی و زمانەکێ شیعریێ دەولەمەند هەیە بۆ ڤێسینا هوزانێ ب تایبەتی، لەورا هوزانێن ئەڤی هوزاڤانی وەك نموونە وەرگرتینە ژبو بەرجەستەکرنا تایبەتمەندیێن کو دبنە ئەگەرێ جوداکرنا زمانێ ئاسایی ژ زمانێ هوزانێ و دیارکرنا دیاردێن شیعری و شیعرییەتا زمانێ هوزانێ د ئەوان هوزاناندا.

پەیڤێن کلیلی : زمان، هوزان، محسن قوچانی.

1. پێشەکی

شیعرییەت ئەو سیمایێ جوداکەرە، ئەوێ جوداهیێ دئێخیتە دناڤبەرا زمانێ هوزانێ وزمانێ رۆژانەدا ودبیتە ئەگەر بۆ جودابوونا وێ ژ زمانێ ئاسایی، ژبەرکو ئەو زمانێ هوزان پێ دهێتە ڤێسین هەر ئەو زمانێ ئاساییە ئەوێ ژ بۆ سەرەدەریکرن و گەهاندنا واتایێ دناڤبەرا ئاخڤتنکەری و گوهداریدا دهێتە بکارئینان بتنێ جیاوازی دبکارئینانا زمانیدا دیار دبیت، ئانکو د ئەوان سیما و تایبەتمەندێن هوزان ب خوڤەدگریت ل دەمێ بکارئینانا زمانی ژلایێ هوزاڤانیڤە و ئەڤ تایبەتمەندیەنە ئەم دبێژینێ(شیعرییەت) یاکو دبیتە ئەگەرێ جوداکرنا تێکستەکا ئەدەبی ژ ئێکا دیتر یا نەئەدەبی، بۆ پراکتیزەکرن ل سەر ئەڤی بابەتی مە هوزانێن هوزاڤانێ هەڤچەرخ(محسن قوچان)ی وەرگرتینە تاکو ژلایێ روونبێژییێڤە وپەیوەندیا وێ دگەل بابەتێ شیعرییەتێ دیار بکەین و ئەوێ چەندێ بسەلمینین کو هوزاڤانی زمانەکێ هوزانییێ ب هێز هەیە و هوزاڤان شیایە شیعرییەتەکا بەرز دناڤ هوزانێن خۆدا بکاربینیت و مفای ژ پڕانیا.

ئەڤ ڤەکوینە ژ ناما ماستەرێ ئەوا ب ناڤێ (شیعرییەتا زمانێ هۆزانێ د هۆزانێن محسن قوچانیدا) هاتییە وەرگرتن.

لایەنێن هونەری یێن زمانی وەربگریت ب تایبەتی د (رەنگڤەدانا رەگەزێن روونبێژیێ)دا و شیعرییەتا زمانێ هوزانا خۆ پێ دەولەمەند بکەت. ژ بۆ دیارکرنا سنورێ ئەڤێ ڤەکولینێ مە هەولدایە هوزانێن هوزاڤانی وەربگرین وەك بابەتێ پراکتیکییێ ڤەکولینێ ژبۆ ئەنجامدانا ئەڤێ ئارمانجێ مە پشت بەستن ل سەر دیوانا هوزاڤانی ئەوا ل ژێر ناڤونیشانێ (ل بەرسفکا مە بەفر دباریت) کریە، ژبەرکو ئەڤ دیوانە ڤەرێژا هەمی دیوانێن دیترێن هوزاڤانی بخوڤەدگریت. ب بوچوونا هندەك رەخنەگرێن ئەدەبی و ڤەکولەرێن کو ڤەکولین ل سەر هوزانێ کرین، هوزاڤانێن هەڤچەرخ ب هوزاڤان نا هەژمێرن و تێکستێن وانژی ب هوزان ل قەلەم نادەن، لێ مە هەولدایە ب دیارکرنا شیعرییەتێ دناڤ هوزانێن هوزاڤانێ هەڤچەرخ (محسن قوچان) یدا، ئەوێ چەندێ

المجلة الاكاديمية لجامعة نوروز
المجلد 7، العدد 2 (2018)
استلم البحث في 2018/4/2، قبل في 2018/4/12
ورقة بحث منتظمة نشرت في 2018/5/31
البريد الالكتروني للباحث : aboobaid.a@nawroz.edu.krd
حقوق الطبع والنشر © 2017 أسماء المؤلفين. هذه مقالة الوصول اليها مفتوح موزعة تحت رخصة المشاع الابداعي النسبي – CC BY.NC.ND 4.0

doi: 10.25007/ajnu.v7n2a188

بسەلمینین کو تێکستێن ئەوی هوزانێ هەروەسا د هەمان دەمدا زمانەکێ هوزانییێ دەولەمەند هەیە.

2. شیعرییەت وەك زاراڤ

شیعرییەت ژ ئەوان زاراڤێن رەخنەیی دهێتە هژمارتن یێن کو گەلەك د ڤەکولینێن رەخنەییدا بەحس ژێ دهێتەکرن، رەنگڤەدان و دیاربوونا شیعرییەتێ یا کەڤنە و د هەمان دەمدا د تیورا ئەدەبیدا زاراڤەکێ نوییە، کەڤنە چونکو رە وریشالێن وێ بۆ مێژوویەکا کەڤنار، ئانکو بۆ سەردەمێ ئەرستوی و پەرتوکا وی (هونەرێ شیعرێ. پویتیکا) ئەوا ل سەدێ چوارێ پێش زاینێ هاتیە ڤیسین دزڤریت، و یا نوییە چونکو رەخنەگرێن هەڤچەرخ گرنگییەکا زۆر ب ئەڤێ بابەتێ دایە ب تایبەت ژ لایێ ئەوان رەخنەگرێن گرنگییێ ددەنە ئاراستێن دەقێ. شیعرییەت وەك زاراڤ بۆ (بنچینەیا زاراڤێن رۆژئاڤایی دزڤریت، هەروەکی زاراڤێن دیترێن سیمبولیزمی و سوریالیزم و بونیادگەرییێ)(1). هەروەسا (سیمایێن دەستپێکی یێن ئەڤێ زاراڤەی بۆ شارستانیەتا یونانیا خودان بەرهەم د هەمی جورێن زانستاندا د زڤریت) (2). ئانکو (شیعرییەت (poetik) پەیڤەکە بنیاتێ وێ یونانیە، کو یا گرێدای بوو ب هونەرێ هوزانیڤە، کەواتە ئەو تیورا زانیاریانە یا گرێدایە ب هونەرێ کارێ هوزانێ و جوانکاریا ویڤە (Asthetik) و ئەڤ شیعریەتە ب رێیا وێنەیێ هونەری (Bildkunst) دیاردبیت) (3). هەروەکی یا دیار کو "دەرکەفتنا ئەڤێ زاراڤەی ل گەل هزرا بونیادگەرییێ د چارچوڤێ خو یێ فورمالستیدا پەیدابوویە"(4). شیعرییەت poetica)) ژلاتینیێ ژ پەیڤا یونانی (poetikos) هاتیە وەرگرتن ئەو ژی ژ رەگێ کارێ (poiein) هاتیە کو ب واتایا چێکرن 5)" faire). دهێت، هەروەسا ب واتایا ئاڤاکرن (ئاڤاهی)، یان دانان دهێت(6).د زمانێ فەرەنسیدا زاراڤێ (poetique) بەرامبەر ئەوێ د زمانێ ئینگلیزیدا زاراڤێ (poetic) د هێتە بکارئینان، (هەروەکو ئەرستوی پەرتوکا خۆ ب ئەڤێ زاراڤەی ناڤکریە، ئەڤ پەرتۆکە ئێکەم پەرتۆکە ل سەر شیعرییەتێ د ئاخڤیت و رەخنەگران شیعرییەتا وی ب گرنگترین شیعرییەت د مێژوویا شیعریەتیدا هژمارتیە، و ب هەر رێکەکا هەبیت مێژوویا شیعرییەتێ دووبارە راڤەکرنەکە بۆ پەرتوکا ئەرستوی) (7) ل دور ئەڤێ زاراڤەی و ئەو جیاوازیا هەی دناڤبەرا رەخنەگرێن رۆژئاڤایدا بتنێ جیاوازیا فۆرمیە(8)، ئانکو بتنێ ئێك زاراڤ بۆ شیعرییەتا روژئاڤایی دهێتە بکارئینان بتنێ فورم و شێوێ نڤێسینا زاراڤەی یێ جیاوازە، لێ د زمانێ عەرەبیدا گەلەك وەرگێرانێن جوراو جۆر ژ لایێ رەخنەگراڤە بەرامبەر زاراڤێ (poetic) یا ئینگلیزی هاتینە کرن، هەتا کو د رەخنا نوی یا عەرەبیدا تا رادەیەکی بوویە جهێ ئالوزی و دابێشا ئەڤی زاراڤەی، وەکی بکارئینانا زاراڤێن (الشعرية، الانشائيه، الشاعريه، علم الادب، الفن الابداعي، فن النظم، فن الشعر، نظريه الشعر، بويتيك... هتد) (9)، لێ ل دویڤ دیتنا رەخنەگرێ عەرەب (حسن ناظم)ی بکارئینانا زاراڤێ (الشعرية) یا گونجایە و پێدڤی ب گەنگەشێ و ئالوزیا زاراڤەی ناکەت(10). هەرچەندە ئەوان ناڤێ (الشعرية) نەدئینا بۆ ئەڤێ زاراڤەی، بەلکو هاتبوو ناڤکرن ب (پویتیکا) و (هوزان)، بەلێ ئەو ناڤێ پتر پێ بناڤودەنگ بووی ناڤێ دوماهیکییە، ئانکو (هوزان) (11). هەروەسا د زمانێ فارسیدا زاراڤێن (بوتیقا، شاعری، هونەری شیعر، هونەری شاعری،...هتد) (12) بکاردهێن. درەخنا کوردیدا زاراڤێ (شیعریەت) بەرامبەر(poetic) یا ئینگلیزی بکاردهێت، کو ئەوژی هەمان وەرگێرانا زاراڤێ (الشعرية) یا عەرەبیە. کەواتە ئەم دشێین بێژین " زاراڤێ شیعرییەتێ ب شێوەیەکێ گشتی هاتیە وەرگرتن ژ بابەتێ هوزانێ ئەوا ب لاتینی دبێژنێ(13) "(laposie). ل دوماهیێ ئەم دشێین بێژین کو ئەو جیاوازیا دناڤبەرا زاراڤێن شیعرییەتیدا بتنێ مشتومرەکە دناڤبەرا رەخنەگراندا ل سەر ئاستێ زاراڤەی و هەروەسا ل سەر ئاستێ تێگەهی ژی، جیاوازی د هندێدایە کا ئەو تیورە یان رێبازەکە یان ئەرکەکە ژ ئەرکێن زمانی، ل دویڤ وی سروشتێ نەجێگرێ ئەڤێ زاراڤەی و جیاوازیا پێناسەکرنا وی ل دویڤ جیاوازیا مللەتێن ئەڤ زاراڤە وەرگرتی، بزەحمەت ئەم بگەهینە تێگەهەکێ دیارکری وچارچووڤەکری و هویر بۆ ئەڤێ زاراڤەی، ژبەر هندێژی(ڤەکۆلین ل شیعرییەتێ بتنێ هەولدانەکە بۆ ڤەدیتنا پێکهاتەکا تێگەهییا بەرزەبووی دمینیت. ئەو دێ هەر مینیت بوارەکێ دەولەمەند بۆ تێگەهـ و تیورێن هەمەجور) (14).

3. تێگەهـ و پێناسێن شیعرییەتێ

شیعرییەتێ پێناسێن زۆر و هەمەجور هەنە کو ژ رەخنەگرەکی بۆ رەخنەگرەکێ دیتر و ژ دەمەکی بۆ دەمەکێ دیتر دهێنە گوهورین، ل دویڤ تیور و ئەو ڤەکولینێن ل سەر بابەتێ شیعرییەتێ دهێنەکرن دجیاوازن، لێ ل گەل هندێ ئەو پێناسە و بوچوونێن ل دور شیعرییەتێ هەین هەمی بۆ هزرا گشتی یا ل دور تێگەهێ شیعرییەتێ دزڤرن و دوێ چەندێدا دهەڤپشکن کو شیعرییەت"یاسایێن گوتارا ئەدەبییە، وئەڤەژی تێگەهێ گشتییە کو ژ لایێ ئەرستویڤە هاتیە ئاشکراکرن هەر ژکەڤندا و هەتا ئەڤێ سەردەمی"(15). شیعرییەت وەك زاراڤ یا کەڤنە، لێ بکارئینانا وێ زێدەتر د ئەڤێ

doi: 10.25007/ajnu.v7n2a188

سەردەمیدا گەشەکریە و گرنگی پێ هاتیە دان(هەولدانا دامەزراندنا شیعرییەتەکا هەڤچەرخ ڤەدگەریتەڤە بۆ فۆرمالیستێن رووس یێن کو هەولداین زانستەکی بۆ ئەدەبی دروستبکەن ب رێیا دانانا پرەنسیپێن وەرگرتی ژ ئەدەبێ بخۆ) (16). ب تایبەتی ژ لایێ (رومان یاکوبسون)ی ڤە، ئەوژی پشتی کو ب دیارکرنا پەیاما تێکستا شیعرییەتێ و هەر شەش ئەرکێن وێ رابووی(17). ئانکو شیعرییەت ب شێوەیەکێ گشتی (هەولدانەکە بۆ دانانا تیورەکا گشتی و روت بو بابەتێ ئەدەبی وەکی هونەرەکێ واژەیی، هەروەسا ئەوان یاسایان دیاردکەت یێن گوتارا زمانڤانی ئاراستەی دیتنەکا ئەدەبی دکەن، ئانکو ئەو یاسایێن ئەدەبی دهەر گوتارەکا زمانڤانیدا دیاردکەت) (18). ئەم دشێین بێژین شیعرییەت نەبتنێ یا گرێدایە ب هوزانێڤە، بەلکو یا گرێدایە ب هەمی کارێن ئەدەبیڤە (شیعرییەت ڤەکولینێ ل هوزانێ یان ئەدەبیاتێ ناکەت، بەلکو ڤەکولینێ ل سیمایێن هوزانی (poeticite) یان ئەدەبییەتێ دکەت) (19). ب وێ چەندێ کو شیعرییەت یا گرێدایە ب ڤەکولینا بابەتێن ئەدەبیڤە "بتنێ گرنگییێ ب هوزانێ نادەت، بەلکو ئەڤ گرنگی پێدانە دچیتە دناڤ هەمی بوارێن دیترێن هونەریدا، ژ دیارترین ڤەکولینێن د ئەڤی بواریدا ڤەکولینا (باختین)یە ل دور شیعرییەتا دوستوفیسکی. ئەوا گرنگیدایە ئەرکێ هونەری یێ هزرو بیرێن دستویفسکی"(20). ب ئەڤێ چەندێ تێگەهێ گشتی یێ شیعرییەتێ دبیتە "کۆمەکا پرەنسیپێن ئیستاتیکی ئەوێن داهێنەر د گوتارا خۆدا پەیرەودکەت و دبنە ئەگەرێ ئێکەتیا وێ وجوداکرنا وێ ژ گوتارێن دی یێن نە ئەدەبی"(21). ئەم دشێین بێژین هەر ژ دەستپێکا دەرکەڤتنا ئەڤی زاراڤەی دوو دیتنێن جودا بۆ تێگەهێ شیعرییەتێ هەنە، ئەوژی : دیتنا کلاسیکی و دیتنا نویە، ب وێ چەندێ کو د کلاسیکیەتێدا (ئانکو دیتنا کەڤن) تێگەهێ شیعرییەتێ بتنێ ب هوزانێڤە یێ گرێدای بوو ب ئەوێ چەندێ کو"شیعرییەت بابەتێ وێ هوزانە"(22). لێ تێگەهێ نوی (دیتنا نوی)، ئانکو شیعرییەتا نوی نە ب ئەڤی رەنگییە، بەلکو یا گرێدایە ب هەمی هونەرێن دیترێن ئەدەبیڤە وەکی (وێنەی وموسیقایێ وشانوگەریێ...هتد) هەتا دشێت بچیتە دناڤ وەسفکرنا دیمەنێن سروشتیدا، وەکی ئەم دشێین بێژین"دیمەنەکێ شاعری"(23) یە، بەلێ ئەڤ چەندە (بە جورێك لە هوشی خوێنەر چەسپیوە، کە پەیوەندییەکی بەتینی بە شیعرەوە هەبێ، هەبوونی ئەم پەیوەندییەش لە نێو چەمکەکەدا، خوی لە ژانری دیکەی ئەدەبی دەبینێتەوە، کە تام و بوونی شیعر بدات، چونکە دەشێ نەك تەنیا لە دەقێکی ئەدەبی، بەلکو لە قسەیەکی ئاسایی روژانەشدا شیعرییەت بدوزرێتەوە) (24). کەواتە هەر ئاخڤتنەکا هەست و سوز و کاریگەری دناڤدا هەبیت ئەم دشێن شیعرییەتێ تێدا ببینین، ب شێوەکێ سادەتر هەتا وی رادەی شیعرییەت دناڤ ئاخڤتنا زاروکی ژیدا دیاردبیت ب وێ هەست و نازکیا دناڤ ئاخڤتنا ویدا ل دەمێ ئاخڤتنێ، ژبەرکو بێی هەبوونا شیعرییەتێ زمان د بارەکێ راوەستیای و مریدا دمینیت(25). کەواتە ل دویڤ دیتنا نوی تێگەهێ شیعرییەتێ زێدەتر دچیتە دناڤ ئەوان تێکستێن ئەدەبیدا ئەوێن دچنە دناڤ خانا تیورا ئەدەبیدا(26). ئانکو، شیعرییەت ب رامانا خۆ یا بەرفرەه وەکی (تیورا ئەدەبی)یە "ئەڤجار وەك کێلگەیەك بۆ تیورا ئەدەبی شیعریەت تایبەتمەندیێن ژانروجورێن ئەدەبی وشەپول و سەنت و شێواز و میتودێن ئەدەبی ڤەدکۆلیت، دیسان یاسایێن پەیوەندیێن دی یێن ناڤەکی و گونجانا ئاستێن ئێکەتیا هونەری یێن جودا جودا ڤەدکۆلیت"(27). ب کورتی شیعرییەت د ئەوان هونەراندا هەیە یێن کو ئەرکەکێ ئیستاتیکی ب خوڤە دبینن. ئەگەر ئەم بەرێخودانەکێ بۆ بابەتێ شیعرییەتێ بکەین دێ بینین کو هەر تیورەکا هاتیە دانان بۆ بابەتێ شیعرییەتێ تێگەهەکێ جودا ژ تێگەهێ دیتر بۆ شیعرییەتێ دانایە و هەر ڤەکولەرەکی ل دویڤ دیتنا خۆ تێگەهێ شیعرییەتێ دیارکریە، ئانکو تێگەهێ شیعرییەتێ ل دویڤ فرە لایەنیا ڤەکولین و ڤەکولەران دهێتە گوهورین، بۆ نموونە : شیعرییەتا (ئەرستوی) دهێتە هژمارتن شیعرییەتا (پشکی) ب وێ واتایێ کو نەیا گشتگیرە ب هەمی پشکێن ئەدەبیڤە، هەروەسا شیعرییەتا(جون کوهن)ی ئەوا تایبەت ب شیعرییەتا (لادانێ)ڤە، دیسان شیعرییەتا (تودوروف)ی کو یا تایبەتە ب هەمی جورێن گوتارا ئەدەبیڤە، زێدەباری ڤەکولەرو رەخنەگرێن عەرەب کو هەر ئێکی ژ ئەوان تێگەهەکێ جودا بۆ شیعرییەتێ دانایە و پێناسا شیعرییەتێ ب لایەنەکیڤە گرێددەن.

4. گرنگییا شیعرییەتێ

گرنگییا شیعرییەتێ د ئەڤێ پرسیارا گرنگدا دیاردبیت یاکو (رومان یاکوبسون) دەربارەی شیعرییەتا بەرهەماندا دکەت، ئەرێ ئەو چ تشتە وەدکەت پەیامەکا واژەیی ئەرکەکێ هونەری هەبیت؟ بێگومان بەرسڤا ڤێ پرسیارێژی د ئەوان ئەرك وتایبەتمەندییاندا دیاردبیت یێن کو شیعرییەت د شیعرییەتا بەرهەماندا دگێریت، ئانکو ل ڤێرێ شیعرییەت دبیتە دیارکرنا ئەوان خالان یێن کو دبنە ئەگەرێ جوداکرنا بەرهەمێن ئەدەبی ژ بەرهەمێن نە ئەدەبی، لەورا ژ بۆ دیارکرنا ئەڤی بابەتی ئەم دێ هەولدەین هندەك ژ ئەوان خالان دیارکەین یێن کو دبنە ئەگەرێ شیعرییەت بوونا

doi: 10.25007/ajnu.v7n2a188

بەرهەمان و جوداكرنا وان ژ بەرهەمێن نەهوزانی، ژبەركو چ بەرهەم نینن سەدا سەد شیعرییەت دناڤدا هەبیت، بەلكو ئەڤ چەندە ژی ئانكو هەبوونا شیعرییەتێ دناڤ بەرهەمێن ئەدەبیدا تشتەكێ رێژەییە، ژبەركو هەبوونا شیعرییەتێ دناڤ بەرهەمێن ئەدەبیدا ژ تێكستەكێ بۆ تێكستەكێ دیتر و ژ بەرهەمەكێ بۆ بەرهەمەكێ دیتر جیاوازە و ول دویڤ سروشتێ بەرهەمان دهێتە گوهورین. چونكو"دەق بە هەموو پێكهاتەكانی ناوپەوە، نابێتە بابەتی شیعرییەت، بەڵكو ئەو تایبەتمەندییە گشتی وبەرزانەیە، كە پاڵیان بە دەقێكەوە داوە لە شێوەی دەربرین و كرۆكی ژانرە ئەدەبییەكان گیرساونەتەوە"(28). گرنگی و ئەركێن شیعرییەت دگێریت، دڤان خالاندا دیاردبیت.
كەواتە شیعرییەت كار دكەت ژ بۆ :

4. 1 جوداكرنا زمانێ هونەری ژ زمانێ ئاسایی

مەبەستا مە ژ ئەڤێ خالێ جوداكرنا زمانیە، لێ ئەڤە وێ چەندێ ناگەهینیت كو هوزانێ ب شێوەكێ تایبەت و ئەدەبیاتا ب شێوەكێ گشتی زمانەكێ جودا هەیە، بەلكو مەبەست پێ ئەو بكارئینانا زمانیا جودایە ئەوا بەرهەمێن ئەدەبی جودادكەت ژ بەرهەمێن نە ئەدەبی، ژبەركو هوزانڤان پرانیا جاران هەولددەت زمانی ب شێوازەكێ جودا ژ شێوازێ زمانێ ئاخفتنا ئاسایی بكاربینیت داكو هندەك واتایێن نوی بدەتە پەیڤێن زمانی وهەروەسا شیعرییەتا زمانی دیار بكەت، ژبەر هندێژی (لایەنێكی گرنگ لە ئیستاتیكای شیعری نوێخواز بەگشتی... جۆری رەفتاركردنی شاعیر لەگەڵ زماندا بەرجەستە دەكات) (29). ئانكو ل ڤێرێ دیاركرنا شیعرییەتا بەرهەمان د سەرەدەریكرنا هوزانڤانی ل گەل زمانیدا دیاردبیت، چونكو ل وی دەمی ئاستێ شیعرییەتێ بەرەڤ پلەیەكا بەرز دچیت دەمێ هوزانڤان بزانیت ب دروستی سەرەدەریێ ل گەل زمانی بكەت، ژبەركو ئەڤ كەرەستە د دەستێ هەمی هوزانڤاناندا هەنە، لێ سەركەفتنا هوزانڤانی دبكارئینانا ئەڤان كەرەستاندا دیاردبیت.

4. 2 جوانكاریا (ئیستاتیكا) دەربرینان

شیعرییەت ب ئەركێ جوانكاری(ئیستاتیكا) پەیڤ و دەربرینان د ناڤ بەرهەمێن ئەدەبیدا، ب گشتی و دهوزانێدا ب شێوەیەكێ تایبەتی رادبیت، "چونكە خودی ئیستاتیكا بۆ نیو هەر دەقێكی ئەدەبی نیشانەی شاعیریەتە"(30)، ئانكو شیعرییەتێ ئارمانجەك هەیە و د هەمان دەمدا (شاعیر هەوڵ ئەدا تواناو لێهاتوویی خوی لە جوانكاری وشەكان ویاریكردن بەوشە و بەكارهێنانی زمانێكی تایبەت بەخوی، وشە وزاراوە وخەیاڵی فراوان وهێناو وێنەی شیعری جوان ورازەو نیشان بدات كە دەبێتە ئامانجی شاعیر)(31). هەروەسا(یاكۆبسون)ژی (رۆلێ ڤی ئەركێ ئستاتیكی خویاكریە و بدیتنا وی پێدڤی یە ئەڤ ئەركە بشێت سەرەنجا خوێندەڤانی بەرەڤ تێكستی ڤە بكێشیت ونە چ تشتێن دیترێن دەرەكی، چونكی پەیاما هونەری پەیامەكا (شعری) ئانكو ئیستاتیكی یە)(32). كو ئەڤ چەندەژی د بكارئینانا رەگەزێن دیترێن هونەریدا دیاردبیت، ئەو "جوانییەی لە شێوەی گوزارشتكردنەكەدا لە هەموو ئاستەكاندا موسیقا، وێنەی شیعری، رەوانبێژی...هتد بەرهەمی دێنن"(33). داكو هوزانڤان ئەركێ ئیستاتیكی بجە بینیت ب ساخكرنا پەیڤێن كەڤن دناڤ هوزانا خودا رادبیت.

4. 3 دروستكرنا وێنێن هونەری

شیعرییەتێ گرنگیەكا بەرچاڤ د دروستكرنا وێنێن هونەریدا هەیە، ئەڤ چەندەژی برێیا زمانێ هوزانێ بەرجەستە دبیت ژبەركو (هوزانڤان ب رێیا پەیڤێن هوزانێ وهەلبژارتنا وان بۆ دروستكرنا وێنەیەكێ هونەری یێ جوان د هزرا خوێندەڤانیدا كاردكەت و هوزانڤان ب سەربورا خویا هوزانی دشێت پەیڤێن جوان وكاریگەر وەربگریت و ب رێیا ئەڤان پەیڤان وێنەیەكێ هونەری یێ كاریگەر ژێ دروست بكەت و د ئەنجامدا كار بكەتە سەر خوێندەڤانێ هوزانێژی) (34). ئانكو" هەموو ئەو سیمایانەی لە شیعردا هەن بەهوی زمانی شیعرییەوە بەتەن دەكرێت لە وێنەو خوازەو خواستن...هتد، ئەمانەش بەدەوری خویان شیعرییەت دێننە ئاراوە"(35). ژبەرهندێژی دروستكرنا وێنێن هونەری ئێك ژ ئەركێن گرنگێن شیعرییەتێ دهێتە هژمارتن، ئەڤ چەندەژی ب رێیا زمانێ هوزانێ بەرجەستە دبیت، ژبەركو هوزانڤان ئەڤان وێنەیان ژ ژینگەهـ ودەوروبەرێ خۆ وەردگریت و برێیا پەیڤێن زمانی وێنەیەكێ نوی ژێ دروست دكەت و شیعرییەتێ بەرجەستەدكەت، ئەڤ چەندەژی یاگرێدایە ب هوزانڤانیڤە وشیانێن وی د دروستكرنا وێنێن هونەریدا(36). ئانكو ئەم دشێین بێژین ئەركێ شیعرییەتێ دبیتە وەسفكرن، ژبەركو هوزانڤان ب شێوەكێ جوان وسەرنج راكێش ئەوان وێنەیان ددانیتە بەرچاڤێن خوێندەڤانی.

4. 4 پێشڤەبرنا رەخنێ و رەخنەگری

شیعرییەت ب خو وەكو تیور گەلەكا بەرفرەهە، ئانكو د چارچوڤەكێ گرتی وداخستیدا كارناكەت، بەلكو پەیوەندی ب گەلەك زانست ومیتوداڤە هەیە وهەتا د بوارێ رەخنێدا گرنگیەكا بەرچاڤ ب خوڤە دبینیت، ژبەركو شیعرییەت لێگەریانا ئەوان هوكارانە یێن كو ب رێیا وان شیعرییەتا هوزانێ بەرجەستە دبیت، ئەڤ چەندەژی برێیا شروڤەكرنا زمانێ تێكستان دیاردبیت، ب ئەڤێ چەندێ رەخنەگرێ

doi: 10.25007/ajnu.v7n2a188

ئەدەبی دشێت مفای ژ میتود و رێکێن شروڤەکرنا شیعرییەتا تێکستان ببینیت ژبەرکو شیعرییەت دبیتە (ئەو کلیل کو ب رێکا وێ دشێت هەمی رەهەندو نهێنی یێن هەین دناڤ هۆزانێ دا دەربێخیت) (37)، ئەڤە ژ لایەکیڤە و ژلایەکێ دیترڤە شیعرییەتێ گرنگیا خو بۆ رەخنێ ب خوژی هەیە، ژبەرکو (ژدیروکا رەخنا تورەیی خویادبیت کو رەخنە گەلەك بڤی تشتی شعریەتێ داخباربوویەو هەر لدویڤ گەریایە، میتودێن رەخنەیی وبهەمی جورێن خوەڤە ئالاڤ وپیڤەر وشێوازێن ژێکجودا داهێنایینە پێخەمەت ڤەدیتنا ئیستاتیکا و نهێنیێن کارسازیا هوزانێ) (38). ژبەرهندێ ئارمانجا شیعرییەتێ دبیتە(دەولەمەندکرنا رەخنێ ب هندەك پیڤەرو یاسایان یێن کو گوتارا ئەدەبی رێکدئێخیت، ئەڤێ چەندێ جودا دکەت ژ جورێن دیترێن گوتارێ، هەروەسا زمانی بکاردئینیت بۆ شروڤەکرنا ئاماژا زمانی وەك بنەمایەکێ زمانڤانی) (39). ئانکو ب رێیا شروڤەکرنا زمانێ تێکستان ئەڤ چەندە بەرجەستە دبیت، ژبەرکو شیعرییەت (وەسانێ دنێریتە هوزانێ هەروەکی هۆزان دیاردەکا زمانەوانی، چونکی دەربرینا هوزانێ هونەرەکە ژهونەرێن بکارئینانا زمانی و تایبەتمەندیا ڤی زمانی ئانکو شعریەتا وی دناڤ چەوانیا بکارئینانا ویدا خویا دبیت) (40). ژبەرهندێژی"زمانڤانی یا نوی، شلوڤەکرنا زمانی بۆ خوە کریە ئالاڤەك ژبۆ ڤەکولینا شیعریەتێ"(41). ژبەرکو ئەڤ چەندەژی دهێتە بجهئینان ب رێیا شروڤەکرنا رەگەزێن واژەیی یێن کو د هوزانێدا دهێنە دیتن(42).

5. شیعرییەت و پەیوەندیا وێ ب رەوانبێژیێڤە

شیعرییەتێ پەیوەندی ب گەلەك زانستێن ئەدەبیڤە هەیە، ژبەرکو شیعرییەت ڤەکولینێ بتنێ ل هوزانێ ناکەت، بەلکو ڤەکولینێ ل یاسایێن گوتارا ئەدەبی دکەت، ئەدەبییەتێ ژی پەیوەندی ب گەلەك زانستێن دیترڤە هەیە وەکی : دەروناسییێ وزانستێ کومەلایەتییێ، هەروەسا ئیستاتیکایێ و گەلەك زانستێن دیتر، شیعرییەت ب پلا ئێکێ ئەدەبیاتا ب خوڤەدگریت و برێکا رەخنەیێن ئەدەبی بدەستڤە دهێت، ژ ئەوان بوارێن رەخنەیێن ئەدەبی یێن کو ب پلەیەکا بەرز شیعرییەت دناڤدا دهێتە دیتن وەکی (رەوانبێژی وشێوازگەری وبونیادگەری و هەروەسا زمانڤانی وسیمیولۆژیایێ... هتد) و گەلەك ژ زانستێن دیتر، لێ داکو بیاڤێ ڤەکولینا مە درێژ نەبیت، هەروەسا ژبەرکو د ئەوان ڤەکولینێن بەری نوکە ئەوێن ل دور شیعرییەتێ هاتینە کرن ب شێوەکێ بەرفرەه ئەڤ پەیوەندیە دیارکرینە، لەورا ئەم دێ هەول دەین ب کورتی وبتنێ پەیوەندیا وێ ل دویڤ خاستا بابەتێ ڤەکولینێ دگەل رەوانبێژییێ بدەینە خویا کرن.

6. شیعرییەت و رەوانبێژی

رەوانبێژی ژ ئەوان زانستێن پەیوەندیەکا نێزیك ب شیعریەتێڤە هەی دهێتە هژمارتن، ب تایبەتی د دروستکرنا وێنێن رەوانبێژیدا ئەڤ پەیوەندییە دیاردبیت، هەروەکی(کوهن)ی شیعرییەتا خۆ ل سەر بنەمایێ دروستکرنا وێنێن رەوانبێژی دانایە، هەروەسا(تزڤیتان تودوروف Tzvetan Todorov) دبینیت کو رەوانبێژی نێزیکترین زانستە بۆ شیعرییەتێ، ژبەرکو هەردوویان ئێك مەبەست و ئێك ئارمانج هەیە و کارێ هەردوویان ڤەکولینە ل سەر دروستکرنا یاسایێن گوتارا ئەدەبی و هەر (ل سەر ئەڤێ بنەمای پەیوەندیا دناڤبەرا رەوانبێژیێ وشیعرییەتێدا دبیتە داکوکیکرنا هەردوویان ل سەر دیارکرنا لایەنێن جوانکاریێ د دەربرینێن ئەدەبیدا) (43). ئەم دشێین بێژین بەری کو شیعرییەت ب شێوێ خویێ نوکە پەیدابیت، بتنێ هندەك بزاڤ بوون و ژ ئەنجامێ ئەوان بزاڤان شیعرییەت پەیدابوویە، ئانکو ب کورتی پشتی پەیدابوونا رەوانبێژییێ و شێوازگەرییێ شیعرییەت پەیدابویە(44). و شیعرییەت بویە ئەگەرێ بەردەوامبوونا هەر ئێك ژ رەوانبێژییێ و شێوازگەرییێ دڤەکولینێن رەخنا نویدا. رەوانبێژی ب هونەرێ گوتاربێژیێ دهێتە نیاسین، هەر ل سەردەمێ (ئەرستوی) هەتا نوکە گەلەك گرنگی ب ڤی هونەری هاتیە دان، چونکو هەروەکی دهێتە زانین هونەرێ گوتاربێژییێ کار ژ بۆ جوانکرنا ئاخفتنا هونەری ژ ئاخفتنا ئاسایی دکەت، ژبەر هندێژی (ئەرستوی) هندەك مەرج بۆ گوتارێ وگوتاربێژی دانایینە، و ب دیتنا ئەوی "شێوازێ گوتارێ ژ بۆ هەلبژاردتنا پەیڤان و گرێدانا دناڤبەرا ئەواندا پێدڤی ب چاڤدێریەکا مەزنە"(45). ژ ئەوان مەرجانژی هەبوونا هونەرێن رەوانبێژییێە دناڤ گوتارێدا داکو گوتار پتر یا کاریگەر بیت، هەروەسا ئەوی هندەك مەرج بۆ گوتاربێژی ب خوژی دانایینە، وەکی بەرزکرن ونزمکرنا دەنگی، هەروەسا لڤینێن دەست وسەروچاڤان...هتد، داکو سەرنجا جەماوەری بۆ لایێ خو رابکێشیت. ئانکو ب دیتنا ئەرستوی دڤیا ئەو کەسێ گوتارێ پێشکێش دکەت خودان شیانێن بەرزێن کارتێکرنێ بیت، داکو بشێت پتر کاریگەریێ ل کەسێن بەرامبەر بکەت، ئانکو رەوانبێژی ب هونەرێ رازیکرنا گوتارێ دهاتە نیاسین. و دگوتارێژیدا (شێوازیان بە بەشێك لە هونەری قایل پێکردن زانیوە) (46). هەروەکی ئێك ژ پێناسێن رەوانبێژیا ئەوروپی ژی ئەوە "رەوانبێژی هونەرێ گوتنا بەرزو بلندە. مەبەستا وێ قایلکرن و رازیکرنە"(47). ژبەر هندێژی ئەم دشێین بێژین رەوانبێژییێ هەر ژکەڤندا گرنگیا خو هەبویە و ئەڤ گرنگیا وێ هەتا نوکە د

doi: 10.25007/ajnu.v7n2a188

گەلەك زانستاندا دهێتە دیتن و ئێك ژ ئەوان زانستان ژێ یێن کو رەوانبێژی ب رێژەیەکا بەرز دناڤدا دهێتە دیتن (شیعرییەت)ە. ژ ئەوان خالێن شیعرییەت و رەوانبێژیێ دگەهینیتە ئێك (لادان. الانزیاح)ە* کو ب رێکا ئەوان لادانێن زمانی و واتایی ئەوێن دبنە ئەگەرێ دروستبونا رەوانبێژیێ کار ل سەر زمانێ تێکستێ دهێتەکرن و دبیتە ئەگەرێ پەیدابوونا شیعرییەتێ دناڤ تێکستیدا، چونکو"بەشێك لە رەوانبێژی دەچێتە بواری لادان، ئەم لادانە لە شێواز و ئاخاوتنی ئاسایی، رەوانبێژی دەسازێنێ و بەهای دەق بەرزدەکاتەوە و شیعرییەت دادەهێنێ"(48). هەروەسا هەردوو کار ژ بۆ جوداکرنا ئاخڤتنا هونەری ژ ئاخڤتنا ئاسایی دکەن، ئەوژی ب رێکا ئەوان لادانێن زمانی و پێش وپاش خستنا پەیڤان و هەروەسا ب رێیا هونەرێن رەوانبێژیێ ئەڤ چەندە دیاردبیت، ژبەر هندێژی تێکست ب تێکستیبونا خو نابیتە بابەتێ شیعرییەتێ، بەلکو ژ ئەنجامێ ئەوان تایبەتمەندیێن دیار دناڤ تێکستێ ئەدەبیدا دبیتە ئەگەرێ جودابونا زمانێ وێ و ئەڤەیە یاکو شیعرییەت کار ژ بۆ جوداکرن و گەهشتنا وێ دکەت، ئەوا ب زمانێ هوزانێ دهێتە ب ناڤکرن، چونکو "زمانێ هوزانێ، پێ بەرنیاسە ب هەبوونا رەگەزێن رەوانبێژیێ"(49). ژبەرکو، هەبوونا هونەرێن رەوانبێژیێ دناڤ زمانیدا ئەگەرەکە ژ بۆ جوداکرنا زمانێ وێ ژ وی زمانێ ئەوێ ب (پەخشانا سادە) دهێتە ب ناڤکرن، چونکو رەوانبێژی ب رێیا بکارئینانا زمانی، کار ل سەر تێکستێ دکەت، ئەڤجا ئەڤ تێکستە چ هوزان یان پەخشان بیت، ژبەرهندێژی ئەم دشێین بێژین"چ بەرهەمێن ئەدەبی نینن ئەگەر چەند هونەرەکێن رەوانبێژیێ تێدا نەبن، هەر ئەو هونەرێن رەوانبێژینە شیعرییەتێ ددەنە بەرهەمێن ئەدەبی"(50). کەواتە شیعرییەت و رەوانبێژی تەواوکەرێن ئێکن و ئەڤ پەیوەندییا دناڤبەرا واندا ل دوماهیا سەدێ بیستێ خورت بوویە، ژبەرکو شیعرییەتا نوی هەر ل سەر بنەمایێ رەوانبێژیا کەڤن هاتیە دانان، ئانکو"شیعرییەت نەبوو ئەگەرێ نەمانا رەوانبێژیێ، بەلکو بوویە ئەگەرەك بو بەردەوامبوون و پێشڤەچوونا وێ"(51). رەنگڤەدانا هونەرێن روونبێژیێ د هوزانێن (قوچانی) دا ژ کوژیێ شیعرییەتێڤە :

روونبێژی وەکو پشکەك ژ هونەرێ رەوانبێژیێ دهێتە هژمارتن، ل دەستپێکێ ئەڤ زانستە بۆ هەمی پشکێن رەوانبێژیێ دهاتە بکارئینان، لێ پشتی هینگێ ئەڤ زانستە هاتە جوداکرن و وەك بەشەك ژ هونەرێن رەوانبێژیێ دهێتە بکارئینان، روونبێژی (ئەو زانستە یێکو گرنگیێ ددەتە روونکرنا رامانێن پەیڤان دناڤ هوزانێدا، هەروەسا کاریگەریا پەیڤ و بێژەیان دناڤ هوزانێدا) (52) دیار دکەت، ئەڤ کاریگەری و کارتێکرنا پەیڤان یا ژ ئەگەرێ بکارئینانا ئەڤان رەگەزان پەیدا دبیت ئەوە یاکو شیعرییەتێ ددەتە زمانێ هوزانێ و دبیتە ئەگەرێ جوداکرنا وی ژ زمانێ ئاسایی، ژبەرکو یا گرنگ دڤێ زانستیدا گەهاندن و کارتێکرنا رامانا پەیڤانە ل سەر خوێندەڤانی، ئەڤ چەندەژی دبیتە ئەگەرێ پەیداکرنا شیعرییەتێ دناڤ هوزانێدا، ژبەرکو روونبێژی"وەکو زانستەك کومەکا بنەما ویاسایانە ب رێیا لێکچواندن یان خوازە یان خواستن یان درکە. ب واتایەکا دی گەهاندنا واتایێ یە ب رێك و شێوازێن جودا د وێنەیێن روونبێژیدا"(53) ژبەرکو بکارئینانا هەر رەگەزەکێ ژ رەگەزێن روونبێژیێ دبیتە ئەگەرێ پەیداکرنا وێنەیێن هونەری یێن جوان و سەرنج راکێش کو ئەڤ وێنەنە نوینەراتیا شیعرییەتا زمانی دکەن د ماوێ بکارئینانا ئەڤان کەرەستاندا، کەواتە بکارئینانا ئەڤان رەگەزان د ناڤ هوزانێدا زمانێ هوزانێ جوانترو بهێزتر لێدکەت (قوچانی)ژێ رەگەزێن روونبێژیێ ب شێوەیەکێ بەرفرەهـ د ناڤ هوزانێن خۆدا بکارئینایەنە، ئانکو هوزانێن ئەوی ژ رەنگڤەدانا ئەڤان رەگەزان بێ بەهر نەبووینە و ب شێوەکێ بەرفرەهـ دناڤ هوزانێن ئەویدا دیار دبن، بۆ نموونە :

1.6 لێکچواندن

د کورترین رامانا خودا لێکچواندنا تشتەکیە ب تشتەکێ دیتر بۆ روونکرنا واتایا ئەوی تشتی یێ کو هاتیە لێکچواندن ب تشتەکێ دی، ئانکو ب دەربڕینەکا دیتر هوزاڤان هەردەم هەوڵددەت سیفەت و تایبەتمەندیێن تشتەکی بۆ تشتەکێ دی وەربگریت کو ژلایێ واتایێڤە گەلەك دویراتی دناڤبەرا (لێچوو) و (لەوچوو)دا هەیە کو ئەڤ کریارە ژێ شیعرییەتێ د ناڤ هوزانێدا پەیدادکەت و خوێنەر و گوهدارێ هوزانێ ئێکسەر هەست ب ئەوێ چەندێ دکەت کو دەربڕینا هوزانی دەربڕینەکا نەئاساییە و جودایە ژ ئاخڤتنا روژانە، ژبەرکو هندی دویراتی دناڤبەرا (لێچوو) و(لەوچووی) دا زێدەتر بیت ئەڤ چەندە پتر کارتێکرنێ ل سەر خوێندەڤانی دکەت و ئەڤ کارتێکرنە شیعرییەتێ ددەتە زمانێ هوزانێ، ژبەرکو پڕانیا جاران هوزاڤان دبکارئینانا ئەڤێ رەگەزێ روونبێژیێدا دیاردێن سروشتی دئینیت ژ بۆ وەسفکرنا دناڤبەرا(لێچوو)و (لەوچوو)یدا، چونکو ئەڤە دوو رەگەزێن ژێکجودانە و وەسفکرنا ئەوان ب دوو تشتێن جیاواز و ژێك دویر ئەوە یا شیعرییەتێ ددەتە زمانی، ژبەرکو ب ئەڤێ لێکچواندنا جودا دەربڕینا هوزانی ژ لایێ روخسارو واتایێڤە جوانترو

هەستدارتر لێدهێت. ب ڤێ چەندێ پەیڤ شیعرییەتێ وەردگرن، بۆ نموونە د ئەڤێ نموونێدا ئەڤ لێکچواندنە دیار دبیت، هەروەکی هوزانڤان دبێژیت :

چاڤێن تە

پایزە

گەلەك درەنگە

پرچاتە

درێژە

بیشەنگە، شەنگە(54)

هەروەکی یا دیار کو هوزانڤانی د ئەڤێ لێکچواندنێدا، (چاڤێن) یارا خو تەشبیهکرینە ب (پایزێ و جوانیا رەنگێن زەرێن پایزێ) کو ل ڤێرێ(پایزە) دبیتە (لەوچوو)، گومان تێدا نینە کو دویراتیەکا بەرچاڤ دناڤبەرا هەردوو رەگەزاندا دیار دبیت، ب ئەڤێ چەندێ شیعرییەت دایە زمانێ هوزانێ و زمانێ هوزانێ جوداکریە ژ زمانێ ئاسایی، ژبەرکو ئەگەر هوزانڤانی ل جهێ لێکچواندنا ئەڤێ پەیڤێ پەیڤەکا زمانی یا ئاسایی بکارئینابا، وەکی گوتبا (چاڤێن تە د زەرن) رەنگە ئەڤ شیعرییەتا ژئەنجامێ بکارئینانا رەگەزێن لێکچواندنێدا وەرگرتی وەرنەدگرت و دەربڕینا هوزانی دا یا لاواز بیت ب ئەڤێ لێکچواندنێ دەربڕینا هوزانێ جوانتر لێکریە، هەروەسا لێکچواندنا (پرچا یارێ) ب (درێژی و بلندیا دارا بیشەنگێ) جوانیەکا دیتر دایە زمانێ هوزانێ، و وێنەیەکێ دیترێ لێکچواندنێ داهێنایە، ژبەرکو هەروەکی یا دیار کو (دارا بیشەنگێ دارەکا درێژ و بلند و جوان و ب رەوشە)، لەورا هوزانڤانێژی سیفەتێن بلندی و خەملا ئەڤێ دارێ بۆ پرچا یارا خۆ برینە و ب ئەڤێ لێکچواندنێ زمانێ هوزانێ بهێزتر لێکریە و شیعرییەتەکا تایبەت دایە هوزانا خۆ کو ئەڤەژی ل دویڤ زیرەکی و شارەزاییا هوزانڤانی د وەسفکرنا ئەڤان کەرەستێن هونەریدا دمینیت.

6. 2 خوازە

خوازە ژی وەکو لێکچواندنێ ب رەگەزەکێ گرنگ ژ رەگەزێن روونبێژیێ دهێتە هژمارتن، کو رەوانبێژزانان هەر ژ دەستپێکا ڤەکولینا زانستێ رەوانبێژیێ بەحسێ ئەڤی رەگەزی کریە، ژ وانا (ئەرستۆ)ی د پەرتوکا خودا(هونەرێ شیعر)ێ گرنگی و جورێن ئەڤی رەگەزی دیارکرینە و ب ئەڤی رەنگی پێناسە دکەت دەمێ دبێژیت : "خوازە ئەوەیە ناوی شتێك بۆ شتێکی تر بەکاربێ، ئەمەش بەهۆی گواستنەوە دەبێ لە رەگەزەوە بۆ جۆر، یان لەجۆرەوە بۆ رەگەز، یان لە جۆرەوە بۆ جۆر، یان بۆی هەیە بەهۆی پەیوەندی هاوئەرکی بێ"(55) (ئەرستۆ) د هەر جورەکی ژ ئەڤان جوراندا پەیوەندییا دناڤبەرا پەیڤ و واتایا ئەوێدا دیار دکەت ل دویڤ ئەو جورێن د پێناسێدا هاتینە دیارکرن، واتە د ئەڤی رەگەزیدا پەیڤ د ناڤ زمانیدا ل جە و ب واتایا خویا دروست ناهێت، ئانکو هەلگرا واتایەکا ڤەشارتیە و ل ژێر واتایەکا بەرزەدا کار دکەت، ب ئەڤێ چەندێ زمانێ هوزانێ ژ زمانێ ئاسایی دهێتە جوداکرن و ئەڤ چەندەیە شیعرییەتێ ددەتە زمانێ هوزانێ، هەروەکی (ئەرستۆ) بۆ ئەڤێ چەندێ هندەك نموونان دئینیت، وەکی گرێدانا پیراتیا تەمەنێ مروڤی ب دەمێ ئێڤارێ ڤە کو دبێژیتە ڤێ پەیوەندیێ (ئێڤاریا ژیانێ) ئانکو ئەو دەمێ تەمەنێ مروڤی بەرەڤ دوماهیکێ ڤە دچیت وەکی ئاڤابوونا رۆژێ یە ل دەمێ رۆژ ئێڤاریا ئاڤا دبیت، ب ئەڤێ چەندێ ئەو خوازا دناڤبەرا پەیڤا (ئێڤار) و گرێدانا ئەوێ ب (دوماهیا ژییێ) مروڤیڤە دویرکەڤتنا پەیڤا(ئێڤارە) ژ واتایا وێ یا فەرهەنگی، ئەڤ دویرکەڤتنە ئەوە یاکو شیعرییەتێ د ناڤ زمانێ هوزانێدا پەیدا دکەت ب رێیا بکارئینانا ئەڤی رەگەزی.

هەروەسا خوازە ب هوکارەکێ گرنگ د دروستکرنا وێنێن هونەریدا دهێتە هژمارتن، چونکو (ئەڤ وێنە وێنەیەکێ هەستیارە د پەیڤێن خودا و تا رادەیەکی وێنەیەکێ مەجازییە ل گەل هێلەکا بەرزەدا ژ هەستێن مروڤایەتی د دەوروبەرێ خودا، بەلکو ئەو یا تژییە ژ هەست و سوزێن هوزانڤانی کویا تایبەتە بەرەڤ خوێندەڤانیڤە دچیت) (56)، ئانکو " ب ڤێ چەندێ داهێنەر ب رێیا ئەندێشەسازیا وێنێن خوازەیی دشێت هندەك پەیوەندیێن نوی دناڤبەرا مروڤی و تشتاندا دروست بکەت"(57) ب ئەڤی رەنگی خوازە دبیتە ئەگەرێ دروستبونا وێنێن هونەری کو ب رێکا ئەڤان وێنەیان شیعرییەتا زمانێ هوزانێژی بەرجەستە دبیت، بۆ نموونە وەکی د ئەڤێ هوزانێدا ئەڤ چەندە دیار دبیت :

ئەز نزانم..

هەتا کەنگی دۆزەخا هە،

پیشێ ژیارا من دێ سوژیت؟

هەتا کەنگی.. دێ مینیتن

هۆ هەلکری؟(58)

د ئەڤێ نموونێدا هەروەکی یا دیار پەیڤا(دوزەخ) دبیتە خوازە، ژبەرکو ئەڤ پەیڤە ل جهێ خۆ و ب واتا یا خویا دروست نەهاتیە و واتایا ئەوێ گەلەك ژ واتایا فەرهەنگی یا پەیڤێ بخو دویرە، ژبەرکو هوزانڤانی سیفەتێن ئەڤێ پەیڤێ بۆ پەیڤەکا دیتر بکارئینانیە

doi: 10.25007/ajnu.v7n2a188

كو ئەوژی پەیڤا(عەشق)ە، ئانكو دبيت هوزانڤانی ئەڤ پەیڤە ل جهێ پەیڤا (عەشق، يان يار) يان هەر تشتەكێ ديتر بكارئينابيت، لەورا د ئەڤی حالەتیدا بەرەڤ بكارئينانا پەیڤەكا خوازەیی د ناڤ هوزانا خۆدا دچيت، هوزانڤانی پەیڤا(دوزەخ) ل جهێ پەیڤا(عەشق) بكارئينايە، ژبەركو ل دەڤ هوزانڤانی ئاگرێ ڤی عەشقێ وەكی ئاگرێ دوزەخێيە، كا چاوا ئاگر پيشێ هشك ب لەزاتيەكا نەچاڤەريكری دسوژيت، هوسا ئەڤ عەشقەژی جەرگ و هناڤين وی دسوژيت و ئەو نزانيت دێ كەنگی و چاوا ژ ئەڤی ئاگری خلاس بيت، ئانكو ل ڤێرێ هوزانڤانی ب رێيا بكارئينانا ئەڤێ پەیڤا خوازەیی زمانێ هوزانا خۆ كاريگەرتر و سەرنج راكێشتر لێكريە و ب ئەڤێ چەندێ زمانێ هوزانێ شيعرييەتەكا تايبەت وەرگرتيە ب وەرگرتنا رەگەزێن روونبێژیێ، كەواتە هوزانڤان شيايە ب رێيا بكارئينانا ئەڤێ پەیڤێ وێنەیەكێ خوازەییێ جوان و كاريگەر داهێنيت و ئەڤ وێنەيە دشێت كاريگەريا خو ل سەر هەست وسوزێن خوێندەڤانی و گوهداری بكەت. هەر د ئەڤێ نموونا هوزانيدا هوزانڤانی وێنەیەكێ دی يێ هەرە بەرز كو د ڤەكولينێن روونبێژيدا دبيتە(خوازەیا ژيری) ئافرانديە، ئەوژی ب رێكا رستا(پيشێ ژيارا من دێ سوژيت) ئەڤ چەندە ديار دبيت و ئەڤێ چەندێ شيعرييەتەكا ديارو ئاشكەرا دايە تێكستا هوزانێ، چونكو هوزانڤان ب رێكا پەیڤا هاريكار كو (پيشێ ژيارێ)يە و كەرەستەیەكێ ماددی(هەستی)يە، پەیڤا (ژيار) كو پەیڤەكا ژيريە كريە بابەتەك، ئانكو كەرەستەیەكێ ماددی(هەستی) تاكو بهێتە سوتن، لێ ئەگەر پەیڤا(پيشێ) نەهاتبا رستەیا (ژيارا من دێ سوژيت) دا رستەیەكا نەتەمام و نەگونجای بيت، چونكو كارێ(سوتن) بۆ بابەت و كەرەستەیێن ماددی دهێتە بكارئينان و ژيار ژی بابەت و تشتەكێ ژيريیە، ئانكو ئەڤ چەندە ل گەل ئێك نە دگونجا، كەواتە ب ئەڤێ كريارێ، ئانكو ب رێكا رەنگڤەدانا خوازەیا ژيری د ئەڤێ كوپلا هوزانێدا، هوزانڤانی وێنەیەكێ هونەری و شيعرييەتەكا بهێز دايە زمانێ هوزانا خۆ.

6. 3 خواستن

خواستن ژی ب ئێك ژ گرنگترين رەگەزێن روونبێژیێ دهێتە هژمارتن، ئەڤ رەگەزە گەلەك جاران نێزيكی بابەتێ خوازێ دبيت، چونكو ئەڤ خواستنە ب لێكچواندنەكا كورت دهێتە نیاسين، ئانكو خواستن"گوهورينا تشتەكی يە ب تشتەكێ دی يان پەیڤەكێ ب پەیڤەكا دی ژبەر پەيوەنديەكا ديارکری كو هەمی دەمان لێكچواندنە"(59) كو بتنێ ئێك ژ لايەنێن (لێچوو)ی ئانكو(لەوچوويێ) د ناڤ نموونا هوزانێدا ديار دبيت، ب مەرجەكێ دەمێ (لێچوو) د رستەیا خواستنێدا دهێت، سيفەت و تايبەتمەنديێن (لەوچووی) ل گەلدا دهێن، ئانكو بەروڤاژی ئەڤێ چەندێ د ناڤ نموونەیا خواستنێدا خۆیا دبيت، كەواتە ب ئەڤێ چەندێ رستەیەكا نەبەر ئاقل و نەگونجای ژلايێ (لوژيكی) ڤە دورست دبيت كو پێدڤيە ڤەكولەر، ئانكو گوهدار و خوێندەڤان ئەوێ رستە و ديرا هوزانی وەك رستە و ديرەكا لێكچواندنێ سەرەدەريێ ل گەلدا بكەت تاكو تێگەهشتنا واتايێ بۆ ئەوی روهن و ئاشكەرا بيت، ژبەركو پرانيا جاران ئەڤ چەندە ب رێيا وێنێن جوان و كاريگەر دهێتە ديارکرن كو پێدڤيە خوێندەڤان هزركرنەكا كویر د ئەڤان وێنەیاندا بكەت تاكو نێزيكی واتايا راستەقينەیا ئەوێ هزرێ بيت، كەواتە ب ئەڤێ كريارێ ڤێسەر، ئانكو ئاخفتنكەر شيعرييەتەكا بهێز د زمانێ هوزانێ و ئاخفتنێدا پەيدا دكەت كو پێدڤی ب پێداچوونەكا هوير و كویر و هەست لڤين هەيە تاكو پەیاما راستەقينەیا هوزانێ (ئاخفتنێ) بگەهيتە وەرگری و ئەڤ چەندا هە دبيتە ئەگەرێ جوداكرنا زمانێ هوزانێ ژ زمانێ ئاسايی، هەروەكی د هوزانا (سڤۆره و دارمێو.. بەروی)دا ئەڤ چەندە ديار دبيت :

ئا.. دار مێوێ
نابێژی من
تو ب چ دخۆری؟
تو بخۆ نە شێی راست شين بی
ل هێڤيا ڤێ دارێ و و دارا هە
ڤێ كەلەكێ
كەلەكا هە
ئەگەر دێ پشت ل تە خۆيل بيتن
يان دێ مری.
ئەڤجا هەڤال..
گەر تو نەشێی خۆ ڕاگری
نابێژی من..
ئەو چ وجە دێ ژمن گری(60).

هەروەكی يا ديار د ئەڤێ نموونێدا هوزانڤانی ل ڤێرێ پەیڤا خواستی (دارمێو) بكارئينايە و ئەڤ پەیڤە پەیڤەكا خواستيە، ژبەركو ئەڤ پەیڤە ل جهێ خوێ تايبەت بكارنەهاتيە و واتايا ئەڤێ پەیڤێ بۆ تشتەكێ ديتر خواستيە، ئانكو هوزانڤانی سيفەتێن ئەڤێ

doi: 10.25007/ajnu.v7n2a188

دارێ بۆ تشتەکێ دی بکارئینانینە کو هوزانڤان نەشیایە راستەوخو ناڤێ وی تشتی بینیت، بەلکو ل ژێر ناڤەکێ خواستی ئەڤ سیفەتە دیارکرینە ب ڤێ چەندێ خواستنا واتایا تشتەکی بۆ پەیڤەکا دیتر ئەوە یاکو تایبەتمەندیەکا دیتر دایە زمانێ هوزانێ و ئەڤ تایبەتمەندیە بویە ئەگەرێ بەرجەستەکرنا شیعرییەتا زمانی، ژبەرکو هەروەکی یا دیار(دارا مێویێ) ناخورێت وخورین سیفەتێ مروڤییە، کو د رستا(دارا مێویێ. نابێژی من. توب چ دخورِی) دا دهێت، واتە سیفەتێ مروڤی بۆ دارا مێویێ بکارئینایە، ئانکو مەبەستا هوزانڤانی ئەوە(ئەی گەلی مروڤێن وەکی دارا مێویێ، هوین ب چ دخورِن)ە، ژبەرکو دارا مێویێ ب سروشتێ شینبوونا خۆ یا خورستی دارەکا خاروڤیچە و نەشێت ب رەنگەکێ راست شین ببیت و خۆ راگریت، بەلکو پرِانیا جاران خۆ ب کەلەك و دارێن دیڤە دئالینیت هەتاکو بشێت خۆ راگریت، هوزانڤانێژی سیفەتێ شینبوونا ئەڤێ دارێ بۆ مللەتی ڤەگەراندیە ئەو مللەتێ نەشێت بەرەڤانیێ ژخو بکەت و گەلێ خو برێڤە ببەت و هەردەم د دەستێن مللەتێن دیدا وەکی تەپەیەکێ بیت و چ دەستەلات د دەستاندا نەبیت، د ئەنجامدا گەلژی بێزار دبیت و نەچار دبیت بەرێ خو بدەنە هندەك جهێن دی یێن بارێ ژیانا وان خوشتر لێ دکەن، ژبەرکو هیڤیا وان ب مللەت و وەلاتێ وان نامینیت، ژبەر هندێژی هوزانڤان وێ چەندێ دیار دکەت کو ئەگەر مللەت بخۆ نەیێ خوراگر بیت د ئەنجامدا دێ هەر تێچیت و خەلکێ وی مللەتیژی چ وجێ ژێ وەرناگریت، هەژیە بێژین هوزانڤان ب ڤێ خواستنێ شیایە وێنەیەکێ خواستیێ جوان و کاریگەر د هزرو مێشکێ خوێندەڤانیدا دروست بکەت، ئەوژی ب رێیا ڤەگوهاستنا سیفەتێن پەیڤا خواستی د ناڤ هوزانێدا بۆ تشتەکێ دیتر کو هەمان واتایا ئەوی تشتی وەربگریت، هەروەکی د نموونا ل سەریدا ئەڤ چەندە دیار بووی، وەرگرتنا هندەك واتایێن دیتر بۆ پەیڤێن زمانی ب رێیا خواستنێ جوانیەکا دیتر ددەتە زمانی و ئەڤ چەندەیە شیعرییەتێ ددەتە زمانێ هوزانێ.

4 .6 درکە

درکەژی ب رەگەزەکێ دیتر ژ رەگەزێن روونبێژیێ دهێتە هژمارتن، مەبەست ژ ئەڤێ رەگەزی و بکارئینانا ئەوی د ناڤ هوزانێدا ئەوە کو ئاخڤتنەك یان دەربرینەك دهێتە گوتن لێ مەبەست پێ نە ئەو تشتە، بەلکو مەبەست پێ ئاخڤتن و دەربرینەکا دییە، ئانکو" درکە رستە یا خود رۆنانێکە کە مەبەست واتای سەرەوە نەبێت بەلکۆ مەبەست و واتایێکی تری لە پشت را هەبێ"(61) وەکی بکارئینانا هندەك ژ گوتنێن مەزنان، چونکو دڤان گوتناندا واتا ب کێمترین پەیڤ و دەربرین دهێتە گەهاندن، ب ڤێ چەندێ درکەژی وەکو رەگەزێن دیێن روونبێژیێ دبیتە ئەگەرێ دروستبونا شیعرییەتێ د ناڤ هوزانێدا، ژبەرکو گەلەك جاران دەربرینێن درکەیی ئەوێ واتایێ نادەن ئەوێن د زمانێ ئاساییدا دهێنە بکارئینان، ئانکو ئەو دویراتیا دناڤبەرا پەیڤێ یان دەربرینا رستەییدا ئەوا د ناڤ هوزانێدا هاتیە بکارئینانان ئەوە یاکو شیعرییەتێ ددەتە زمانێ هوزانێ، ب ڤێ چەندێ درکەژی وەکو رەگەزێن دیترێن روونبێژیێ دبیتە ئەگەرێ دروستبوونا شیعرییەتا زمانێ هوزانێ، لێ بتنێ مەرجێ پێدڤی کو ئەڤی رەگەزی ژ رەگەزێن دی یێن روونبێژی جودا دکەت، ئەوە کو ئەو رستە یا دهێتە دەربڕین واتا سەرڤەیا وێ، ئانکو واتایا فەرهەنگی یا وێ واتایەکا راستە، ئانکو ل گەل واقعی(کەتواری) دشێت بگونجیت، لێ ب مەرجەکی کو پێدڤییە ل دویڤ رێککەڤتنا جڤاکی بیت، ئانکو واتا و مەبەستا درکەیی دگەهاندنا واتایێدا ل دەڤ خەلکی یا دیار بیت و نەتشتەکێ مژدار بیت، وەکو بکارئینانا رستەیەکێ یان دەربڕینەکێ، لێ مەبەستا هوزانڤانی پێ مەرەم و مەبەستەکا دیترە و خوێندەڤانژی مەرەما هوزانڤانی دزانیت، کەواتە ب ڤێ چەندێ ئیستاتیکایەکا بهێز دگەهاندنێدا دناڤبەرا(فرێکەر) و(وەرگر)یدا دروست دبیت، ئانکو دبیتە ئەگەرێ داهێنانا شیعرییەتێ دگەهاندنا واتایێدا، لێ بتنێ پەیام بۆ گەهاندنێ نینە، بەلکو سەرباری گەهاندنا پەیامێ رازاندنا گەهاندنا واتایێ و جوانکاریا زمانێ گەهاندنێ و چەندین لایەنێن دیترێن هونەری و ئەدەبی دروست دبن، وەکی دروستکرنا وێنەیێن هونەریێن جوان و کاریگەر ب رێیا ئەڤی رەگەزێ روونبێژیێ د هەست و خەیالا خوێندەڤانیدا، هەژیە بێژین بکارئینانا ئەڤی رەگەزێ روونبێژیێ د ناڤ هوزانێن هوزانڤانیدا دهێتە دیتن ژ گوتنێن مەزنان و ئەو دەربرینێن درکەیێن د ناڤ جڤاکیدا دهێنە بکارئینان دیار دبن، هەروەکی د ئەڤێ نموونێدا دیار دبیت :

دیوارێن مە راڤێن لێ دهێن

یێن بووینە تیك و کەلشتۆك

هێستر ببارڤە تێرا دهێن

هەکو سڤیانك

سەر سیفاندا خۆ د هەلاڤێن

یان د هەژیێن(62)

doi: 10.25007/ajnu.v7n2a188

هەروەکی یا دیار د ئەڤێ نموونێدا هوزانڤانی د دەربڕینا (دیوارێن مە یێن بووینە... تیك و کەلشتوك) دا درکە د بکارئینانا پەیڤا (دیوار) دا دیار کرییە، و ل ڤێرێ ئەڤ پەیڤە ل جهێ خۆیێ دروست نەهاتیە، بەلکو درکەیە ژ ب کارئینانا پەیڤەکا دی یە کو هوزانڤان نەشیایە ب رەنگەکێ راستەخو دەربڕیت، ب ڤێ چەندێ هوزانڤان شیایە هندەك پەیڤ و دەربڕینان ل جهێ هندەك پەیڤ و دەربڕینێن دیتر بکاربینیت و د واتایا خودا ئەو پەیڤ هەلگرێن هندەك واتایێن دیترێن ڤەشارتینە و ئەڤ چەندەژی دبیتە ئەگەرێ بهێزکرنا شیعرییەتا زمانێ هوزانێ و جوانی و کاریگەریەکا دیتر ددەتە پەیڤ و دەربڕینێن زمانی، چونکو ل ڤێرێ مەبەستا هوزانڤانی نە ئەوە کو وەکو واتایا سەرڤە یا دەربڕینا (دیوارێن مە راڤێن لێ دهێن)، چونکو تشتەکێ دیارە ئەڤ سیفەتە بۆ دیواری ناهێت و دیارکرنا راڤ و شینوارێن ئەوان بتنێ ل سەر لەشێ مروڤی دیار دبن، لێ هوزانڤانی مفا ژ ئەڤێ دەربڕینێ وەرگرتیە و واتایا ئەوێ بۆ تشتەکێ دیتر بکارئینایە کو ل گەل کەتواری ناگونجیت، لێ نێزیکبوونەك دناڤبەرا واتایا هەردوو دەربڕینان هەیە، چونکو دیواران تیك وکەلشتوك و دەرز لێ دهێن، ل ڤێرێ مەبەستا هوزانڤانی ئەوە کو سنورێن وەلاتێ وێ‌ێن چول بوین و هەر کەسەك دشێت ب کەیفا خۆ بهێت و بچیت و چ سانسور ل سەر سنورێن وەلاتی ئەوی نەماینە و هەتا کو ب ئاشکەرایی دوژمنێن ئەڤی وەلاتی دهێنە د ناڤ وەلاتێ ئەویدا و بتنێ زورداریێ وکوشتنێ دکەن و ب کەیفا خۆ ل جادە و کولانێن وەلاتی وی هاتن وچوونێ دکەن و ب کەیفا دلێ خو کچێن مللەتی دبەن و کرێت دکەن، هوزانڤانی ب ئەڤێ دەربڕینا درکەیی هزرو خەیالا گوهدارو خوێندەڤانی ب وێنەیەکێ سەرسامڤە مژویل کریە، کو پەیام ب رەنگەکێ ئێکسەر ناگەهیتە خوێندەڤانی وەك دەربڕینەکا ئاسایی و سادە وەکو ئاخفتنا روژانە، بەلکو پەیام ژ هوزانڤانی ب رەنگەکێ راستەوخۆ نەهاتیە دەربڕین، ئانکو ئەم دشێین بێژین ب ئەڤێ چەندێ شیعرییەتەکا بهێز د زمانێ هوزانا هوزانڤانیدا بەرجەستەکریە.

ئەنجام

1. زمانێ هوزانێ هەر ئەو زمانێ ئاساییە ئەوێ دژیانا روژانەدا دهێتە بکارئینان بۆ دەربرین و گەهاندنا واتایێ، بتنێ جیاوازی د بکارئینانا ئەوی زمانیدا دیار دبیت، واتە هوزانڤان دشێت ب رێیا دارێتنا زمانی ب شێوازەکێ نوی ژ زمانێ ئاسایی داهێنانێ د زمانێ هوزانا خودا بکەت، زمانێ هوزانێ و زمانێ ئاسایی هەردوو ئێك زمانن، ئانکو مە چ زمانێن تایبەت ب ڤێسینا هوزانێڤە کو ئەم بێژینێ(زمانێ هوزانێ)نینن، ئانکو پەیڤێن ئەوی زمانی تایبەت بن ب هوزانێڤە، لێ بتنێ جیاوازی د بکارئینانا زمانیدا ژلایێ هوزانڤانیڤە دیار دبیت.
2. (قوچان) شیایە ب رێکا بکارئینانا دیاردێن زمانی ب تایبەتی ب بکارئینانا رەگەزێن روونبێژیی زمانێ هوزانا خو دەولەمەند بکەت، دیسان هەر ب رێکا بکارئینانا ئەڤێ دیاردا زمانێ شیعرییەتەکا بهێز بدەتە زمانێ هوزانا خو.

ژێدەرو پەراوێزان

1. حسين محمد نورالدين (د)، (2005)، الشعرية و قانون الشعر، الطبعةالپانيه، دار المواسم للطباعة و النشر، ص10.
2. أوبيره هدى، مصطلح الشعرية عند محمد بنيس، (2012)، رسالة ماجستير، جامعه قاصدى مرباح ورقله، ص11.
3. محمود درابسه(د)، (2003)، مفاهيم في الشعرية (دراسات في النقد العربي القديم)، مؤسسه الحمادة للدراسات الجامعية و النشر، ص21.
4. يوسف وغليسى(د)، (2008)، اشكاليه المصطلح في الخطاب النقدي العربي الحديث، الدار العربية للعلوم ناشرون، ص271.
5. هەمان ژێدەر، ل272.
6. جان. ميشال غوفار، (2008)، تحليل الشعر، ترجمة د. محمد حمود، الطبعةالاولى، المؤسسه الجامعية للدراسات و النشر، ص8.
7. فيروز رشام، (2011)، شعرية الاجناس الادبية في ادب نزارقباني، رسالة الدكتورا، وزارة التعليم العالي و البحث العلمي، جامعة الجزائر، ص15.
8. أوبيره هدى، مصطلح الشعرية عند محمد بنيس، ص10.
9. حسن ناظم، (1994)، مفاهيم الشعرية (دراسه مقارنه في الاصول و المنهج و المفاهيم)، طبعةالاولى، المركز الپقافي العربي، بيروت، ص 18. بۆ پتر زانیاریان ل دور وەرگێرانا زاراڤێ (poetic) ژ لایێ رەخنەگرێن نوێێن عەرەبڤە بنێرە : هەمان ژێدەر، ل18.
10. هەمان ژێدەر، ل 17.
11. احمد مطلوب(د)، (1989)، الشعرية، مجلة مجمع العلمي العراقي، المجلد الاربعون، العراق، بغداد، ص44.
12. هێمن عومەر خۆشناو، (2010)، شیعرییەتی دەقی چیرۆکی کوردی(لێکۆلینەوەیەکی شێوازگەریی پراکتیکییە)، چاپی یەکەم، چاپخانەی رۆشنبیری، هەولێرل23. 24.
13. الظاهر بن حسين بومزبر، (2007)، التواصل اللساني و الشعرية (مقاربة تحليلية لنظريه جاكبسون)، طبعةالاولى، الدار العربية للعلوم ناشرون، منشورات خلاف، ص55.
14. حسن ناظم، مفاهيم الشعرية، ص10.
15. هەمان ژێدەر، ل5.
16. فيروز رشام، شعريه الاجناس الادبية في ادب نزارقباني، ص15.
17. فاضل ثامر، (1994)، اللغة الثانية، المركزالثقافي العربي، بيروت، ص101.
18. حسن ناظم، مفاهيم الشعرية، ص9.
19. يوسف وغليسى(د)، اشكالية المصطلح في الخطاب النقدي العربي الجديد، ص278.
20. حامد سالم درويش الرواشده، (2006)، الشعرية في النقد العربي الحديث، رسالة الدكتوراة، جامعة مؤتة قسم اللغة العربية وادابها، ص17.
21. ئەمین عەبدولقادر، (2008)، شیعرییەت د رۆمانێن (سدقی هرۆری)دا، چاپا ئێکێ، چاپاپخانەیا حاجی هاشم، هەولێرل 23.
22. حامد سالم درويش الرواشده، الشعرية في النقد العربي الحديث، ص 22.
23. أوبيره هدى، مصطلح الشعرية عند محمد بنيس، ص17.
24. هێمن عومەر خوشناو، شیعرییەتی دەقی چیرۆکی کوردی، ل23.

25. فاطمه طبال بركة، (1993)، النظرية الالسنية عند رومان جاكبسون، ط 1، المؤسسهة الجامعية للدراسات والنشر والتوزيع، ص128.

26. ئەمین عەبدولقادر، شیعرییەت د رۆمانێن (سدقی هرۆری)دا، ل20.

27. هەمان ژێدەر، ل35.

28. هێمن عومەر خۆشناو، شیعرییەتی دەقی چیرۆکی کوردی، ل35.

29. محەمەد بەکر(د)، پەخشانە شیعری کوردی، (تەکنو.سیمانتیکی گوتری شیعر)، چاپی یەکەم، چاپخانەی وەزارەی پەروەردە، هەولێر، ل39.

30. هێمن عومەر خوشناو، شیعرییەتی دەقی چیروکی کوردی، ل25.

31. محمد دلێر امین میسری، (2009)، زمانی شیعرو زمانی روژنامەنووسی، گوڤاری زانکوی سلێمانی، ژمارە، (26)، ل80.

32. کومەکا نڤیسەران، ڤەژەنێن رەخنا ئەدەبی لسەر تێکستێ ئافراندی، و : نزار سلمان طاهر، چاپا ئێکێ، چاپخانا هاوار، دهوک، ل164.165.

33. جەبار ئەحمەد حوسێن، (2008)، ئیستاتیکای دەقی شیعری کوردستانی عێراق(1950. 1970)، چاپی یەکەم، دەزگای چاپ وپەخشی سەردەم، ل93.

34. علی بطل(د)، (1980)، الصورة فی الشعر العربي حتی اخر قرن الثانی(دراسه فی احوالها وتطورها)، الطبعةالثانی، دار الاندلس، بیروت، ص27.

35. خانزاد عەلی قادر(د) ، (2012)، زمانی شیعري حاجي قادري کۆیي ومەحوی وشێخ رەزای تاڵەبانی، چاپخانەی حاجە هاشم، هەولێر، ل86.

36. هەمان ژێدەر، ل68.

37. نەوزاد عەبدوللا بامەرنی، (2007)، ئایدیولۆژیا دهۆزانێن(جەگەر خوین)ی دا، چاپا ئێکێ چاپخانەیا خانی، دهوک، ل132.

38. کومەکا نڤیسەران، ڤەژەنێن رەخنا ئەدەبی لسەر تێکستێ ئافراندی، و : نزار سلمان طاهر، ل57.

39. أوبیره هدی، مصطلح الشعرية عند محمد بنیس، ص16.

40. کومەکا نڤیسەران، ڤەژەنێن رەخنا ئەدەبی لسەر تێکستێ ئافراندی، و : نزار سلمان طاهر، ل58.

41. هەمان ژێدەر، ل61.

42. گراد الکبیسی، (2007)، فی الشعرية العربية(قراوه مونتاجیه فی ادبیه الادب)، گ1، دار مجدلاوی للنشر والتوزیع، الاردن، ص13.14.

43. ژیمان صبری نعمه، (2015)، رولێ لادانێن رەوانبێژی د شعرییەتا هوزانێدا دیوانا (ئەحمەدێ خانی)وەك نموونە، ناما ماستەرێ، سکولا ئادابێ، زانکویا دهوك، ل9.

44. ژیمان صبری نعمه، رولێ لادانێن رەوانبێژی د شعرییەتا هوزانێدا دیوانا (ئەحمەدێ خانی)وەك نموونە، ل9.

45. مەسعوود جەمیل رەشید، (2014)، رۆلێ تەوەرێن هەڵبژارتن وریزکرنێ د چێکرنا ریتما هۆزانا کلاسیکییا کوردیدا (دیوانا مەلایێ جزیری وەکو نموونە)، چاپا ئێکێ، چاپخانەی حاجی هاشم، هەولێر، ل33.

46. حوسێن کەلاری، (2011)، شێواز لە هۆنراوەکانی فەرهاد شاکەلی دا، چاپی یەکەم، چاپخانەی یاد، سلێمانی، ل27.

47. نعمت الله حامد نهێلی، (2007)، شێوازگەری (ڤەکولینەکە دبیاڤێ هوزانێدا)، دەزگەهێ سپیریز، ل74.

48. هێمن عومەر خۆشناو، شیعرییەتی دەقی چیرۆکی کوردی، ل35.

49. نعمت الله حامد نهێلی، شێوازگەری، ل134،

50. ژیمان صبری نعمه، رولێ لادانێن رەوانبێژی دشعرییەتا هوزانێدا دیوانا(ئەحمەدێ خانی)وەك نموونە، ل7.

51. هەمان ژێدەر، ل10.

52. مەسعود یاسین چەلکی، (2012)، رولێ هونەرێن روونبێژیێ دچێکرنا وێنێ هوزانا کوردیدا، چاپخانەی حاجی هاشم، هەولێر، ل30.

53. ژیمان صبری نعمه، رولێ لادانێن رەوانبێژی دشعرییەتا هوزانێدا دیوانا(ئەحمەدێ خانی) وەك نموونە، ل62.

54. محسن قوچان، (2010)، ل بەرسفکا مە بەفر دباریت، چاپا ئێکێ، چاپخانەیا ئێکەتیا نڤیسەرێن کورد، دهوك، ل47.

55. ئەرەستۆ، هونەری شیعر(شیعر ناسی)، و : عەزیز گەردی، (2004)، چاپخانەی گەنج، سلێمانی، ل78.

56. سیسل دی لویس، الصوره الشعرية، ت : د. احمد نصیف الجنابی و اخرون، ص26.

57. ژیمان صبری نعمه، رۆلێ لادانێن رەوانبێژی دشیعرییەتا هوزانێدا دیوانا (ئەحمەدێ خانی)وەك نموونە، ل66.

58. محسن قوچان، ل بەرسفکا مە بەفر دباریت، ل107.

59. ژیمان صبری نعمه، رۆلێ لادانێن رەوانبێژی دشعرییەتا هوزانێدا دیوانا(ئەحمەدێ خانی) وەك نموونە، ل68.

60. محسن قوچان، ل بەرسفکا مە بەفر دباریت، ل84.85.

61. عەبدولسەلام نەجمەدین عەبدوڵلا، (2008)، شیکردنەوەی دەقی شیعری لە رووی زمانەوانیەوە، چاپا ئێکێ، چاپخانەی حاجی هاشم، هەولێر، ل156.

محسن قوچان، ل بەرسفکا مە بەفر دباریت، ل155.156.

doi: 10.25007/ajnu.v7n2a188